

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ТОРГОВОГО ПРАВА

МЕРЕЖКО О.О.,
кандидат юридичних наук, доцент

**Дипломатична академія України
при МЗС України**

Як відомо, загальні принципи права є водночас джерелом міжнародного публічного права¹, а також одним із джерел *Lex mercatoria*, тобто транснаціонального торгового права.

Втім в сучасній юридичній літературі термін «загальні принципи права» часто використовується у різних смислових значеннях, що може бути причиною непорозуміння при застосуванні цих принципів у судовій практиці.

Спочатку концепція загальних принципів права мала на увазі принципи загального характеру, які визнаються всіма «цивілізованими» народами, тобто тими народами, чий правовий розвиток досягнув певного рівня.

На сьогоднішній день в доктрині склалося декілька основних підходів до цього питання.

Так, відповідно до позиції однієї групи авторів, під загальними принципами права треба розуміти принципи загального характеру, що звичайно застосовуються в рамках національної правової системи. Загальні принципи права, яких дотримуються одночасно різні народи, історично пов'язані з правом народів (*Jus gentium*), яке виникло за часів Стародавнього Риму. У той період *praetor peregrinus* розв'язував справи на основі принципу справедливості (*ex aequo et bono*), в результаті чого було поступово створено систему принципів, котрі були властиві всім народам. Тоді вважалося, що джерелом обов'язкової сили згаданих принципів є природний розум.

Як вважають деякі автори, загальні принципи права виникають внаслідок паралельного дотримання різними народами певних загальних правил, котрі застосовуються в аналогічних ситуаціях, незалежно від санкції внутрішнього закону чи норми міжнародного права. Ці принципи буває важко відрізнити від норм звичаєвого права, хоча загальні принципи права все таки відрізняються від звичаю зокрема тим, що принципи мають більш загальний і менш визначений, ніж звичай,

характер, а при застосуванні загальних принципів судові органи мають більш широку ступінь розсуду, коли треба встановити чіткий юридичний зміст цих принципів.

Прибічники другого підходу наполягають на тому, що під загальними принципами права слід розуміти основні принципи міжнародного публічного права. Проте, з цим поглядом навряд чи можна погодитися, оскільки поняття загальних принципів права виникло задовго до появи поняття основних принципів міжнародного права.

Мабуть найбільш обґрунтованою здається позиція тих вчених-юристів, які бачать у загальних принципах права ті принципи, котрі регулюють будь-які види правовідносин у всіх системах права і між будь-якими суб'єктами права. У цьому сенсі загальні принципи права – це «логічні передумови існування правопорядку»². Вони – необхідні передумови життя в суспільстві у відповідності до норм права і не впливають виключно з приватно-правових або міждержавних відносин.

Деякі з цих принципів являють собою базові елементи права загального характеру, які набувають певного змісту в процесі застосування до конкретних обставин. Так, наприклад, принцип добросовісного виконання зобов'язань важко визначити абстрактно, його зміст стає зрозумілим лише у певній ситуації, виходячи з всієї сукупності обставин конкретної справи.

Хоча характерною ознакою загальних принципів права є недостатня визначеність, проте це є властивістю більшості принципів у різних правових системах.

Саме загальний і невизначений характер згаданих принципів і дозволяє їм бути гнучким інструментом правової регламентації, котрий можна застосовувати до широкого спектру можливих ситуацій. Конкретизація загальних принципів права відбувається в процесі їх застосування судовими органами.

Таким чином, ми можемо виокремити наступні ознаки, притаманні загальним принципам права:

- 1) загальні принципи права мають саме юридичну, а не будь-яку іншу, скажімо моральну, природу;
- 2) вони – норми позитивного, а не природного права;
- 3) ці принципи укорінені в самій природі права як соціального явища і формують найбільш загальні параметри для розвитку та функціонування будь-якої системи права і всіх юридичних явищ;
- 4) загальні принципи права не походять з і не належать до якої-небудь окремої правової системи (національне чи міжнародне право), скоріше, вони – це свого роду загальний знаменник усіх правових систем;

- 5) вони мають об'єктивний характер і не залежать від їхнього відбиття у внутрішньодержавному чи міжнародному праві;
- 6) загальні принципи права є своєрідною об'єднуючою ланкою між правопорядками різних держав, між публічним і приватним правом, а також між національним та міжнародним правом;
- 7) відображаючи закономірності застосування норм у будь-якій правовій системі, загальні принципи права являють інтерес для міжнародного права та транснаціонального торгового права через недостатню розвинутість у цих правових системах норм процесуального права;
- 8) будучи незалежними від будь-якої правової системи, загальні принципи права не вимагають попередньої адаптації до особливостей тієї системи права, де вони застосовуються.

Разом з цим загальні принципи права виконують низку важливих функцій: по-перше, вони є джерелом різних правових норм, що є, по суті, відображенням цих принципів; по-друге, вони створюють керівні принципи правопорядку, відповідно до яких здійснюється тлумачення та застосування норм права; по-третє, вони заповнюють правовий вакуум у разі існування прогалин або відсутності чітких норм у праві.

Виділення загальних принципів права відбувається завдяки порівняльному методу дослідження різних правових систем. Оскільки відображення загальних принципів права можна знайти в усіх правових системах, то, порівнюючи ці системи, можна виділити загальні принципи права.

Серед загальних принципів права слід у першу чергу назвати такі, як: добросовісність (*bona fides*), незловживання правом, *acta sunt servanda*, відповідальність за правопорушення, рівність сторін у спорі, справедливість тощо.

Таким чином, як свідчить проведений вище аналіз, загальні принципи права являють собою важливе і необхідне джерело як міжнародного права, так і транснаціонального торгового права.

ПОСИЛАННЯ

¹ Див.: Статут Международного Суда ООН // Устав ООН и Статут Международного суда. – Нью-Йорк, 1991. – С. 97.

² Degan V. Sources of International Law. – London, 1997. – P. 137.